

Г. Б. Черушева,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач відділу,

E-mail: gb0508@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-0913>;

А. В. Синяков,

старший викладач кафедри менеджменту,

заступник завідувача відділу,

E-mail: andrii.syniakov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5870-5001>;

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Актуальні проблеми профорієнтаційної роботи закладів вищої освіти: соціально-економічний контекст

Значне ускладнення демографічної ситуації, що в останній період спостерігається в Україні, призвело до посилення конкуренції між закладами вищої освіти на ринку освітніх послуг та зумовило активізацію профорієнтаційної роботи цих закладів серед учнівської молоді. Профорієнтаційна робота набула особливого значення ще за часів переходу України до ринкової економіки й нині є одним із важливих елементів державної політики. Вона сприяє виявленню та цілеспрямованому розвитку здібностей і нахилів людини, її професійно-пізнавальних інтересів у виборі майбутньої спеціальності, забезпечує ефективне підвищення соціальної та професійної мобільності, а також формування потреб і готовності до трудової діяльності.

Авторами обґрунтовано необхідність суттєвих змін у системі вищої освіти в Україні. Досліджено соціальні передумови вибору професії, динаміку ціннісних орієнтацій та установок учнівської молоді, вивчені особливості профорієнтаційної роботи закладів вищої освіти на прикладі досвіду Національної академії статистики, обліку та аудиту. Сформульовано основні завдання профорієнтаційної роботи, детально висвітлено її систему, етапи й окреслено напрями реалізації. За результатами експрес-опитування 345 студентів першого курсу Академії зроблено висновок про наявність протиріччя між потребами у кваліфікованих спеціалістах і соціальними професійними орієнтаціями учнівської молоді на обрані спеціальності, що збільшує ймовірність випадкового вступу молодих осіб до закладів вищої освіти. Це породжує морально-психологічні колізії особистісного характеру, а в подальшому спричинює незадоволеність професією, плінність кадрів та міграцію молодих спеціалістів в інші галузі економіки. Виявлено, що повноцінна і всебічна інформаційно-просвітницька діяльність та надання кваліфікованих профорієнтаційних послуг учнівській молоді щодо вибору професії є найбільш ефективними за умови об'єднання зусиль закладів вищої освіти, шкіл та інших соціальних інститутів, насамперед представників ринку праці (роботодавців).

Проведені дослідження дозволили виявити проблемні моменти у профорієнтаційній роботі й окреслити основні напрями подальшого вдосконалення професійної орієнтації.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна консультація, професійна адаптація, професійний вибір, заклади вищої освіти.

Вступ. В умовах України набувають особливої актуальності соціальні проблеми професійного самовизначення і становлення молоді людини. Молодь як соціально-демографічна категорія має специфічні психологічні риси, переживає період розвитку соціальної зрілості. У європейських країнах зі зростанням рівня доходу на одну особу населення підвищується увага до профорієнтаційної роботи. Змістовна наповненість життєдіяльності молоді, зокрема її професійного зростання і самореалізації, значною мірою залежить від активної, послідовної та спрямованої профорієнтаційної

роботи різних соціальних інституцій. Центральне місце у цій системі займають заклади вищої освіти (далі – ЗВО), призначенням яких є професійна підготовка фахівців нового покоління.

Профорієнтаційна робота в Україні здійснюється відповідно до Законів України “Про зайнятість населення”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, а також до рекомендацій Міжнародної організації праці щодо орієнтації молоді.

Проблема розроблення цілісної системи професійної орієнтації набула особливого значення ще в умовах переходу України до ринкової економіки. З метою визначення головних напрямів

державної політики з питань професійного самовизначення молоді, досягнення ефективної зайнятості всіх верств населення Кабінет Міністрів України у 1994 році ухвалив Постанову “Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення” [1]; ця Концепція була оновлена у 2008 році [2]. У Концепції зазначено, що “ефективна профорієнтаційна робота, усвідомлений вибір професії створюють передумови для отримання в подальшому максимальних результатів від трудової діяльності” [1]. При цьому “важливим соціальним та економічним завданням є послідовний розвиток державної системи професійної орієнтації населення, що забезпечує всім громадянам рівні можливості в отриманні профорієнтаційних послуг” [2]. Водночас аналіз реального стану профорієнтаційної роботи різних соціальних інституцій засвідчив її обмеженість та одноманітність. У найбільш повному обсязі цю роботу виконували підрозділи державної служби зайнятості. У школах ця діяльність практично формалізована, втратила профорієнтаційну змістовну складову і зведена в основному до предметно-навчальної орієнтації. Окремі елементи професійної орієнтації були покладені в основу роботи ЗВО.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан профорієнтаційної роботи закладів вищої освіти й оцінити фактори впливу на формування професійного самовизначення випускників шкіл, а також намітити шляхи подальшого вдосконалення професійної орієнтації у закладах вищої освіти. У ході дослідження з метою встановлення рівня та характеру мотивації студентської молоді до отримання майбутньої професії використовувалися методи опитування (зокрема експрес-опитування та морфологічний тест життєвих цінностей, [3]). Загальна кількість респондентів – 345 студентів першого курсу Національної академії статистики, обліку та аудиту (далі – НАСОА) і 104 студенти Коледжу бізнесу та аналітики НАСОА. Дослідження проводилося протягом трьох років.

Постановка проблеми. Проблемам профорієнтаційної роботи та професійного самовизначення у філософському, соціологічному, культурологічному, соціально-економічному, правовому і психолого-педагогічному контекстах присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених і педагогів-практиків.

Серед основоположних зазначимо доробки О. Балла, М. Беха, С. Гончаренко, І. Зязюна, Г. Костюка, В. Кременя, В. Мадзігона, Ю. Мальваного, В. Моляко, Є. Павлютенкова, Б. Федоришина та ін. Теоретико-методологічні та прикладні основи професійної орієнтації є предметом досліджень Ю. Барабаш, М. Вискребенцевої, І. Звереві, В. Каложної, О. Коропецької, В. Матвієнко, О. Міненко, О. Мірошко, Л. Міщук, Р. Позінкевич, І. Танько, М. Янцур. Ученими охоплено широке

коло психолого-педагогічних проблем підготовки старшокласників до вибору фаху та майбутньої професійної діяльності, самореалізації та професійного самовизначення особистості, взаємодії школи й ЗВО, формування освітнього середовища та психолого-педагогічних умов професійної орієнтації учнів. Особливої уваги заслуговують праці, де викладено досвід зарубіжних країн, зокрема Великої Британії (Н. Балацька, В. Доод, Л. Сундукова, М. Тищенко, Т. Хулі), Німеччини (Н. Абашкіна, М. Кузів С. Павлюк, О. Приступа), Франції (С. Гриншпун, О. Павлова), США (Г. Дмитрієв), Польщі (С. Бутрим, М. Журек, В. Припотень, В. Сокаль).

Автори стоять на позиції, що удосконалення профорієнтаційної роботи в Україні неможливе без звернення до світового досвіду, що передбачає окреслення шляхів використання позитивних моментів у вітчизняній практиці профорієнтації та імплементації кращих методів і форм у роботу ЗВО України. Професійна орієнтація розглядається науковцями як важливий аспект формування економічної та кадрової політики держави, спрямованої на досягнення балансу між професійними інтересами й можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності. У зарубіжних країнах визначені загальні вимоги до фахівців, найбільш важливими з яких є вміння пристосовуватися до нових вимог ринку праці, готовність навчатись упродовж життя, високий рівень спілкування, готовність приймати рішення, вміння працювати в команді, мобільність, лідерство, відповідальність, гнучкість, креативність.

У праці “Соціально-професійна орієнтація учнів в умовах профільного навчання” В. Доротюк, М. Піддячий і Ф. Левченко розкривають сутність поняття “соціально-професійна орієнтація” як процес спрямування особистості в систему соціальних і професійних відносин на різних етапах розвитку з урахуванням вікових особливостей завдяки формуванню компетентностей, які дають їй можливість функціонувати в умовах швидкозмінного середовища [4]. Н. Швець і Т. Третякова стверджують, що прогнозування професійної успішності багато в чому залежить від правильно обраного професійного шляху для кожного з учасників трудового процесу – від глави держави до службовців. Профорієнтація дає змогу виявити й розвинути інтереси та здібності людини до певних професій чи груп професій, а також визначити ступінь її придатності ще до етапу включення в суспільне виробництво [5].

Разом з тим детальнішого вивчення потребують питання взаємодії між ЗВО, школою та іншими соціальними інституціями, діяльність яких прямо або опосередковано спрямована на соціально-професійну орієнтацію учнівської молоді. Тому

метою нашого дослідження було вивчення особливостей професійної орієнтації учнів 9–11 класів як потенційних абітурієнтів закладів вищої освіти (коледжів, технікумів, академій, університетів). У ході дослідження автори вважали за необхідне проаналізувати: динаміку кількості випускників загальноосвітніх закладів України та кількості зарахованих у ЗВО за період 2008–2019 роки; проблеми та якість освіти в Україні; мотивацію щодо вибору майбутньої професії та фактори впливу на професійне самовизначення учнівської молоді.

Результати та їх обговорення. Аналіз даних Державної служби статистики України дозволив зробити висновки про тенденцію до зменшення кількості випускників, що значно ускладнює набір студентів відповідно до ліцензійних обсягів. Статистичні показники (табл. 1, за даними [6; 7]) свідчать, що за період 2008/2009–2018/2019 навчальні роки понад удвічі скоротився випуск учнів 11-х класів: з 427 тис. осіб до 195 тис. осіб. Кількість прийнятих до ЗВО також скоротилася, але менш суттєво: з 425,2 тис. осіб до 256,8 тис. осіб.

Таблиця 1

Кількість випускників шкіл та зарахованих до ЗВО, Україна, 2008–2019 навчальні роки*

Навчальний рік / Показник	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Кількість випускників 11-х класів	427	391	364	215	329	304	247	229	211	203	195
Усього прийнято у ЗВО	425,2	370,5	392,0	314,5	341,3	448,0	291,6	259,9	253,2	264,4	256,8

*Примітка: з 2014–2015 н. р. статистичні показники подано без урахування тимчасово окупованих територій.

Зменшення кількості випускників обумовлено двома об'єктивними факторами: по-перше це пов'язано зі статистичним портретом цієї соціально-демографічної групи населення у досліджуваній період; по-друге, цей період характеризується вступом значної кількості учнів 9-х класів до коледжів і технікумів. Більшість з них мотивує свої дії бажанням уникнути зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО). Тенденцію до зменшення кількості зарахованих на перший курс можна обґрунтувати як об'єктивними так і суб'єктивними факторами. Система освіти в Україні функціонує на тлі соціально-економічної нестабільності, що, за експертними оцінками, призвело до зниження якості надання освітніх послуг. Водночас в останні роки в Україні спостерігається суттєва динаміка освітньо-міграційних процесів української молоді. Слід підкреслити, що сьогодні відкриваються широкі можливості на європейському ринку праці, більш привабливою для молоді людини стає не тільки система вищої освіти за кордоном, а й перспективи професійного кар'єрного зростання, кращі умови життя та можливість повноцінної самореалізації [8].

Отже, об'єктивна картина розвитку системи вищої освіти в Україні, яка потребує суттєвих змін, з одного боку, та заманливі пропозиції зарубіжжя, з іншого, зумовлюють збільшення міграційних потоків української молоді, що впливає на якість набору та приводить до конкуренції вітчизняних ЗВО. Стає очевидною потреба в актуалізації професійної орієнтації та її спрямованості на цінності вітчизняної системи вищої освіти.

Зростаюча конкуренція між ЗВО стосується проблем не тільки якісного набору талановитої молоді, а й кількості зарахованих абітурієнтів. Усе це спонукає до пошуку сучасних нестандартних рішень у роботі зі школярами, а також широкого використання ІТ-технологій у профорієнтаційній діяльності.

Сьогодні поширюється досвід профорієнтаційної роботи ЗВО та шкіл із застосуванням сучасних інформаційних технологій, мультимедійного обладнання, створення сторінок у соціальних мережах тощо. Це урізноманітнює інформаційні джерела, дає змогу абітурієнтам ознайомитися з усіма новинами і подіями, що відбуваються у ЗВО, своєчасно отримати консультацію, взяти участь у інтелектуальних та культурно-творчих заходах, конкурсах, олімпіадах, які пропонує навчальний заклад.

Профільне спрямування багатьох закладів загальної освіти дає можливість випускнику зробити більш свідомий вибір професії, споріднений до його інтересів та здібностей. Професійні інтереси та можливості людини певною мірою мають збігатись і з потребами суспільства у кваліфікованих спеціалістах для різних галузей економіки. Отже, професійну орієнтацію слід розглядати як комплексну науково обґрунтовану систему, метою якої є професійне самовизначення молоді з урахуванням індивідуально-особистісних характеристик кожної людини. Водночас профорієнтація є складовою соціально орієнтованою ринковою економіки і впливовим фактором на ринку праці.

Сьогодні практично у кожному закладі вищої освіти створені структурні підрозділи, які координують профорієнтаційну діяльність, а саме: центр профорієнтаційної роботи (Черкаський державний технологічний університет, Полтавський університет економіки і торгівлі), центр довузівської підготовки (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, далі – КНТЕУ), центри профорієнтації молоді (КНТЕУ), мобільний профорієнтаційний центр (НУ “Львівська політехніка”), відділ профорієнтаційної роботи (Національна академія статистики, обліку та аудиту, далі – НАСОА) та ін. Досвід

роботи ЗВО України свідчить, що основні зусилля цих підрозділів направлені на пошук і відбір талановитої учнівської та студентської молоді, на підготовку висококваліфікованих фахівців, зокрема економічних спеціальностей, та підвищення їх конкурентоспроможності серед представників інших закладів освіти.

У ході дослідження та загалом практичної діяльності авторами сформульовані основні завдання профорієнтаційної роботи та напрями діяльності ЗВО. На рис. 1. представлена система профорієнтаційної роботи з її структурно-функціональними компонентами, яка склалась у НАСОА.

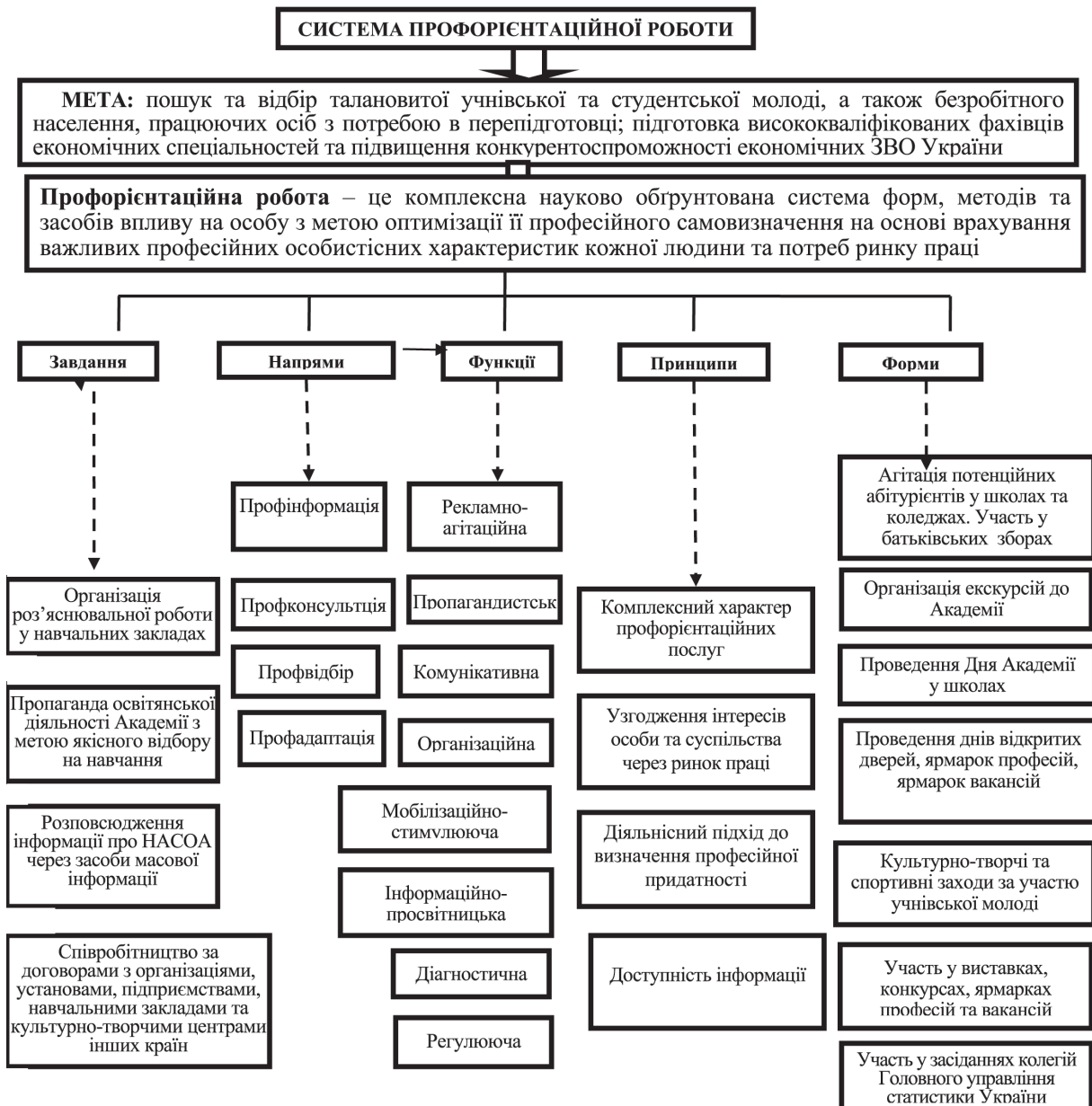

Рис. 1. Система профорієнтаційної роботи у НАСОА

Управління системою професійної орієнтації будуватиметься на основі єдиного методологічного підходу та координації діяльності усіх структурних підрозділів навчального закладу, що сприяє підвищенню її соціальної та економічної ефективності. Управлінська діяльність спрямована на надання у повному обсязі профорієнтаційних послуг майбутнім абітурієнтам за для їх вільного і свідомого вибору професії згідно з професійними інтересами та здібностями й попитом на ринку праці. Серед основних завдань профорієнтаційної роботи зазначимо поширення відомостей, зокрема через засоби масової інформації, про освітянську діяльність Академії з метою якісного відбору на навчання.

Професійна орієнтація, згідно з Концепцією [2], охоплює такі напрями:

- професійна інформація, що передбачає ознайомлення потенційних абітурієнтів з основними напрямками та змістом підготовки в НАСОА, а також потребами щодо фахівців на ринку праці;

- професійна консультація, тобто співпраця консультанта й особи з метою допомоги у виборі професії, урахування індивідуально-особистісних інтересів та нахилів й уподобань;

- професійний відбір, у ході якого визначається рівень готовності до навчання за конкретними професійними напрямками,

- професійна адаптація шляхом створення сприятливих умов для пристосування молоді людини до особливостей сфери професійної діяльності на різних етапах навчання, а також успішного професійного становлення майбутнього фахівця в процесі проходження ним виробничих практик.

Напрями діяльності обумовили функціональну структуру профорієнтаційної роботи та принципи, за якими реалізується діяльність профорієнтаційних відділів і центрів.

Профорієнтаційну роботу умовно можна поділити на два етапи:

1. Профорієнтація довузівського етапу як період самовизначення. Цей етап має три рівні: робота у початковій школі; робота з підлітками (середні класи); робота зі старшокласниками. Кожен рівень потребує диференційованого підходу та постановки завдань, які відповідають потребам та можливостям конкретної вікової категорії.

2) профорієнтація на етапі навчання у ЗВО, тобто у період формування професійної готовності, оволодіння основами самопрезентації та адаптації у реальних умовах професійної діяльності.

Досвід довузівської профорієнтації серед учнівської молоді забезпечує:

- професійне просвітництво, надання майбутньому абітурієнтові всебічної змістовної інформації, що в подальшому сприятиме самостійному свідомому вибору молоді людиною напрямку професійної підготовки, ЗВО, факульте-

ту, спеціальності. Найбільш популярними у цьому аспекті виявилися презентації, майстер-класи, тренінги, семінари, брифінги, метою яких є розкриття змісту та особливостей різних професій і спеціальностей);

- виявлення здібностей і обдарувань кожної особистості;

- залучення найбільш обдарованої учнівської молоді до наукової та культурно-творчої діяльності ЗВО (участь у конкурсах, олімпіадах, творчих проєктах, брейн-рингах тощо);

- забезпечення неперервного контролю якості знань слухачів підготовчих курсів з метою покращення навчально-виховного процесу;

- якісний відбір професійно спрямованої особистості.

Ефективність профорієнтаційної роботи залежить від інтеграції діяльності ЗВО з різними соціальними інституціями, зокрема навчальними закладами, зовнішнього середовища як фактора неперервної освіти. Об'єднання зусиль забезпечить повноцінну і всебічну інформаційно-просвітницьку діяльність, надання кваліфікованих профорієнтаційних послуг, створення сприятливих умов для підвищення професійного рівня і конкурентоздатності майбутніх фахівців. Цікавий досвід профорієнтаційної роботи у цьому контексті накопичений у Франції, де система допомоги в професійному самовизначенні молоді створена на державному рівні й контролюється трьома міністерствами – освіти, праці та охорони здоров'я; поширена мережа спеціалізованих центрів профорієнтації, які співпрацюють з батьками, профспілками, біржами працевлаштування й іншими державними та приватними структурами, які займаються проблемами зайнятості населення [9]. Розширення зв'язків служб профорієнтації з навчальними закладами, підприємствами, органами праці, на думку авторів [5], сприяє збільшенню обсягів виконуваної роботи та диференціації послуг, що надаються цими службами. Це пояснюється не лише підвищенням вимог з боку виробництва до рівня професійної придатності, здібностей і кваліфікації працівників, а й потребою останніх в освоєнні нових професій (наприклад, у зв'язку з впровадженням нової техніки і технології, за станом здоров'я або з метою працевлаштування).

Досвід НАСОА свідчить про плідні освітянські, наукові та культурно-творчі зв'язки з провідними профільними навчальними закладами (школами, закладами професійної освіти, коледжами, технікумами), регіональними управліннями освіти, Головним (ГУС) і регіональними управліннями статистики, Центрами зайнятості, Центрами молоді та спорту, виробничими комбінатами. Важливу інформаційно-просвітницьку та агітаційну функції виконують засоби масової інформації (видавництва та Інтернет видання), рис. 2.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей професійної орієнтації учнів 9–11 класів як потенційних абітурієнтів ЗВО (коледжів, технікумів, академій, університетів). Ця категорія учнівської молоді повинна виявляти свої уподобання на рівні перспективних життєвих цілей, мати певні уявлення щодо свого професійного майбутнього та бажання його реалізувати. Не потребує доказів, що професійне зростання залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників розвитку особистості, які формуються задовго до студентських років.

У ході дослідження було поставлено завдання: з'ясувати, як студенти уявляють своє професійне майбутнє, а також фактори впливу їх

професійного самовизначення. Слід зазначити, що запитання “Яку професію обрати?” постає у більшості старшокласників у період навчання у 9–11 класах, тоді як проблема вибору закладу виникає в основному на етапі випуску. Надане Міністерством освіти і науки України у 2019 році право обрати кілька пріоритетів щодо закладу освіти і спеціальності, з одного боку, розширювало можливості професійного вибору, оскільки перед молодою людиною відкривається широкий спектр професійної діяльності. З іншого боку, саме це й ускладнювало процес вибору, абітурієнти перебували у стані розпачу, визначаючись із переліком предметів для проходження тестування ЗНО.

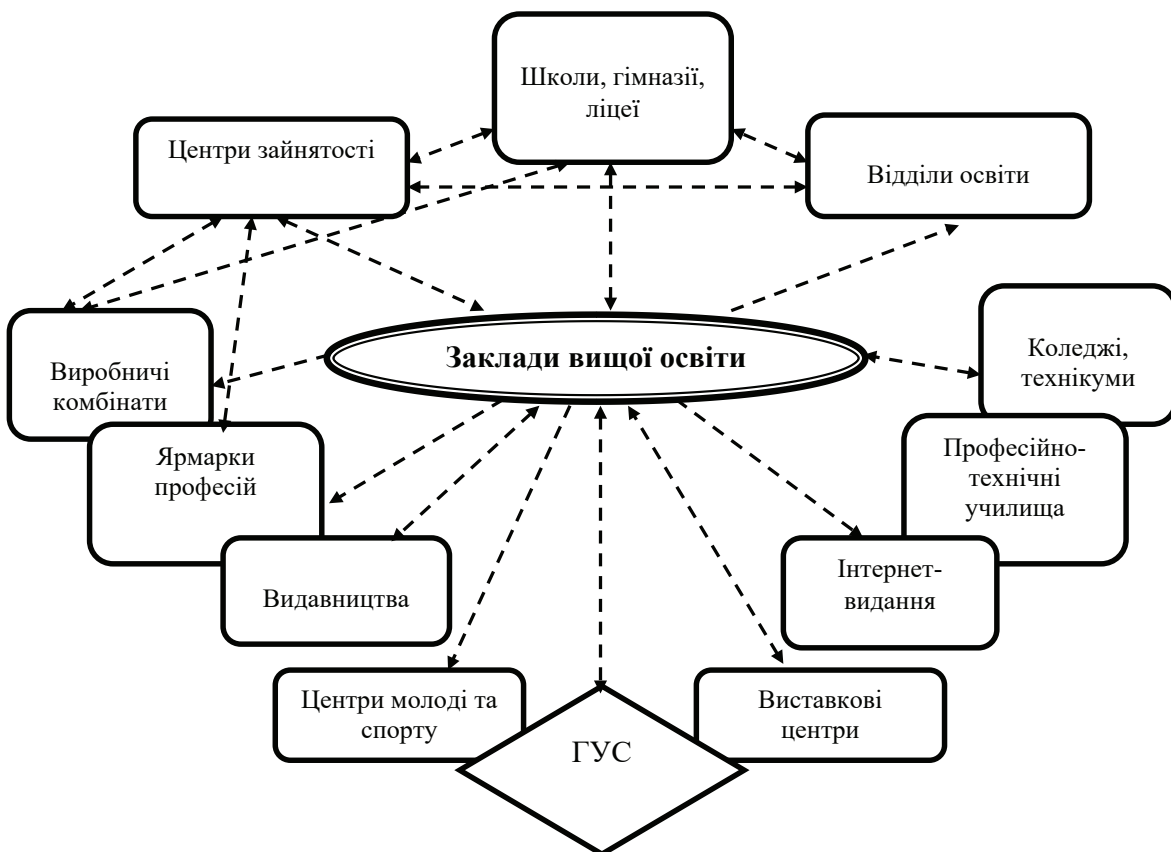

Рис. 2. Система зав'язків закладу вищої освіти із зовнішнім середовищем

На етапі констатуючого експерименту першокурсникам були поставлені такі запитання: “Чим обумовлений вибір Вашої майбутньої професії?”, “Ким Ви бачите себе після закінчення навчального закладу?”, “Хто вплинув на Ваше рішення вступати на цю спеціальність?”, “Що для Вас було важливим при виборі закладу вищої освіти?” Відповіді на ці запитання дозволили виявити певні уподобання студентів, рівень самостійності професійного вибору, визначити фактори впливу на прийняття рішення, з'ясувати рівень інформованості першокурсників щодо майбутньої професії та обраної спеціальності, а також виявити життєві

цінності молодої людини. Аналіз результатів опитування показав, що учні переважно зорієнтовані на так звані модні професії. Молодь, перш за все, приваблюють соціальна значущість професій, які суспільством вважаються перспективними та престижними (так, економічні та юридичні професії і сьогодні входять до першої п'ятірки спеціальностей із найбільшим попитом), і бажання представляти в майбутньому цю соціальну категорію працівників. На думку студентів, завдяки цим спеціальностям вони “матимуть можливість покращити життєвий стан і бути забезпеченою людиною”. Таке ставлення не випадкове й обумовле-

но об'єктивною економічною ситуацією у країні: низький прожитковий мінімум переважної більшості населення, труднощі з працевлаштуванням, складні умови життя тощо. Водночас більшість студентів недостатньо орієнтуються й обізнані у майбутній професії, не мають чіткого уявлення про функції та види діяльності, але впевнені у доцільності вибору саме цієї професії. Вони формально прагнуть отримати вищу освіту, оскільки вона "є престижною". Для цієї категорії соціально значущим є потреба у новому оточенні однолітків, спілкування з ними, що є проявом зовнішніх мотивів, які перебувають у площині поза межами навчальної діяльності.

Проведене дослідження дало можливість визначити рівні професійної спрямованості майбутніх фахівців:

- соціально ціннісний рівень; студент проявляє професійний інтерес, усвідомлює соціальну значущість та гуманістичні цінності обраної професії, власну потребу в активній співучасті в економічних процесах, прагне бути корисним людям, суспільству; має уявлення про сферу та види професійної діяльності, чітке бачення кар'єрного зростання (бажає досягти успіхів в управлінській або науково-педагогічній діяльності); розуміє морально-етичні основи професійної діяльності та індивідуально-особистісну відповідальність;
- прагматичний рівень; вибір професії свідомий, студент усвідомлює соціальний престиж професії, матеріальні перспективи та кар'єрне зростання; після закінчення Академії працювати ме за фахом (як професійна необхідність);
- професійно-невизначений рівень; вибір професії випадковий, спонтанний, прагматичний; студент слабо орієнтується в особливостях та перспективах професійної діяльності; проявляє невизначеність у працевлаштуванні після закінчення Академії, але усвідомлює користь отримання диплому, можливості працевлаштування, отримання достойної заробітної плати; в основі професійного вибору – утилітарні мотиви.

За результатами опитування лише близько третини (34%) респондентів мають соціально-ціннісний рівень професійної спрямованості. Прагматичний рівень професійного вибору виявили 49% студентів, професійно невизначений рівень – решта 17%. Іншою проблемою у професійному виборі молоді людини виявлено тиск з боку оточення на прийняття нею самостійного рішення. Найбільш суттєвим є, безперечно, втручання батьків. Їх погляди на професійне майбутнє дитини мають більш прагматичний характер: впевненість у працевлаштуванні, соціально-економічній стабільності та захищеності, перспективи у підприємницькій діяльності, можливості у сфері бізнесу, власній справі. Батьки часто ігнорують бажання та мрії своїх дітей, не враховують їх індивідуаль-

но-особистісні можливості та нахили. Це призводить до незадоволеності від отриманої професії, а в подальшому – і від професійної діяльності. Крім того, родини, залежно від соціального статусу, мають різні уявлення щодо очікуваної цінності вищої освіти.

Відповіді на запитання "Що для Вас було важливим при виборі закладу вищої освіти?" показали, що основними важелями вибору закладу є престижність, рейтинговий показник серед закладів вищої освіти України, пріоритетність обраної спеціальності в тому чи іншому ЗВО, умови навчання, форма власності ЗВО (державний чи приватний), наявність держзамовлення. Слід визнати, що у попередні роки фактор наявності бюджетних місць був одним із вагомих і значна кількість випускників віддавали перевагу ЗВО, де могли поступити безоплатне навчання на спеціальності, навіть якщо останні не відповідали їх фаховим уподобанням та здібностям. Сьогодні не втратили актуальності й такі чинники, як: регіональність, територіальна близькість, вартість навчання. Це обумовлено, перш за все, соціально-економічною ситуацією в країні у цілому та безпосередньо фінансовим достатком середньостатистичної української сім'ї. Певною мірою на вибір учнів впливають оцінка закладу на форумах випускників у соціальних мережах, а також поради знайомих, друзів.

Важливим фактором вибору навчального закладу є місце проживання школяра та рівень складання ним ЗНО. Обидва чинники певною мірою пов'язані між собою. Це підтверджують і результати тестування PISA. Серед учнів сільських шкіл, які склали ЗНО з української мови, не подолали прохідний поріг 18%. Для порівняння, серед вступників із міст не набрали мінімальної кількості балів лише 4%. Простежуються відмінності й у виборі спеціальностей: сільські випускники значно частіше обирають педагогічні й аграрні спеціальності та вдвічі рідше – ІТ-спеціальності. У селах менша можливість для відвідування підготовчих курсів або репетиторів: це потребує додаткових витрат і регулярних поїздок до міст. За даними Держстату, люди в селах у середньому на 14% бідніші за містян. Припущення, що рівень забезпеченості родини впливає на успішність учнів, знайшло підтвердження в результатах численних західних досліджень.

Далі нас цікавили мотиви вибору саме НАСОА (питання відкрите). 46% респондентів, ще до вступу в Академію мали інформацію щодо матеріальної бази, умов навчання, орієнтувались у статусі навчального закладу й обрали його як "провідний галузевий заклад, який готує фахівців економічної сфери". Практична більшість із них були слухачами підготовчих курсів і відзначили "високий рівень викладання", "добре ставлення викладачів", "гарну атмосферу" тощо. Ця категорія учнів сві-

домо визначилася з вибором навчального закладу. Для молоді суттєвим фактором є імідж навчального закладу – після екскурсії в Академію, а також ознайомлення з інформацією на сайті 18% опитаних обґрунтували свій вибір тим, що НАСОА – це "сучасний заклад, має гарну матеріальну базу, всі умови для навчання, заняття спортом, відпочинку". Слід підкреслити, що сьогодні порада батьків усе ще залишається вирішальною, відповідно до неї приймають остаточне рішення щодо вибору закладу та профілю навчання понад 50% абітурієнтів, а серед учнів 9-х класів, які вступають у коледж, цей показник сягає 90%. Певна частка з батьків (16%) у минулому навчалися в Академії і позитивно оцінюють якість навчального процесу, професіоналізм науково-педагогічного складу, а отже, вони без вагань підтримали вибір дитини.

Домінуючими факторами впливу на вибір профілю навчання були, з одного боку, престижність та актуальність спеціальності (35%), з іншого – поради друзів, знайомих, які навчаються в НАСОА, що викликало найбільшу довіру (18%). Рекомендуючи Академію, ті нинішні студенти відмітили високий рівень професійної підготовки, відношення викладацького складу, гарний психологічний мікроклімат і доброзичливе ставлення до здобувачів освіти, сприятливі умови для проведення вільного часу, культурно-творчої діяльності, можливість знайти гарних друзів. Додатковими факторами впливу на професійне самовизначення, які забезпечують інформаційне збагачення професійного кола випускників, є засоби масової інформації (телебачення, Інтернет, довідники, преса тощо).

Висновки. Статистичний аналіз кількості випускників за останні 10 років дозволив виявити тенденцію до зменшення числа зарахованих до ЗВО України. Натомість спостерігається суттєва висхідна динаміка міграції української молоді за кордон з метою здобуття освіти. Проведене дослідження свідчить, що першочерговими завданнями

профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді для формування основ їх самореалізації та свідомого професійного самовизначення є: змістовна і всебічна інформаційно-просвітницька діяльність; ознайомлення зі сферою професійної діяльності; ознайомлення з вимогами ринку праці до фахівця конкретного професійного спрямування; виявлення професійно важливих якостей та потенційних можливостей особистості; діагностика здібностей; широка популяризація спеціальностей зі значним попитом на ринку праці; ознайомлення з основами професійного вибору, планування професійної кар'єри та перспектив професійного зростання.

Вирішення цих завдань можливе за умов взаємодії у профорієнтаційній роботі ЗВО, шкіл, та інших соціальних інституцій зовнішнього середовища, що сприятиме удосконаленню керівництва процесом формування у старшокласників соціальних установок на обрану професійну діяльність. При цьому посилюється позитивний вплив соціального оточення учнів, реалізується принцип спадкоємності соціально-професійної діяльності молоді, суттєво підвищується дієвість зовнішніх факторів, що впливають на професійний вибір.

За таких умов активізуються особистісні фактори вибору професії, а саме, підвищується ймовірність збігу реального вибору професії і схильності особи до певного виду праці, знижується неузгодженість між пізнавальним, емоційним та поведінковим компонентами морально-психологічної готовності особистості до вибору професії.

Подальше дослідження проблеми самовизначення молоді людини щодо вибору професії, пошуку шляхів та сучасних нестандартних рішень з метою удосконалення профорієнтаційної роботи потребує розгляду соціально-психологічного впливу інтернет-реклами та соціальних мереж у формуванні інформаційної грамотності школярів, а також системного використання ІТ-технологій у реалізації профорієнтаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1994 р. № 48, втрата чинності від 01.10.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-94-%D0%BF#Text>
2. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 842, станом на 12.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF#Text>
3. Сопов В., Карпушина Л. Морфологічний тест життєвих цінностей. URL: <https://studfile.net/preview/4542922/>
4. Соціально-професійна орієнтація учнів в умовах профільного навчання: монографія / Доротюк В. І. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2015. 338 с.
5. Теорія і практика професійної орієнтації: навч. посіб. / уклад.: Н. Г. Швець, Т. Д. Третьякова. Київ: ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. 272 с.
6. Заклади загальної середньої освіти (за даними Міністерства освіти і науки України). Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/znz_u.html

7. Заклади вищої освіти. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html

8. Черушева Г. Б., Пархоменко В. В. Економіко-статистичний та соціально-психологічний аналіз освітніх міграційних процесів. *Статистика України*. 2019. № 2. С. 61–71.

9. Гриншпун С. С. Опыт создания государственной службы профориентации во Франции. *Педагогика*. 2004. № 7. С. 85–91.

References

1. Pro Kontseptsiiu derzhavnoi systemy profesiinoi orientatsii naseleennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.01.1994 r. № 48, vtrata chynnosti vid 01.10.2008 r. [On the Concept of the state system of career guidance of the population. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 27, 2017, No. 48, repeal of October 1, 2008]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-94-%D0%BF#Text>

2. Pro zatverdzhennia Kontseptsii derzhavnoi systemy profesiinoi orientatsii naseleennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.01.1994 r. № 48, vtrata chynnosti vid 01.10.2008 r. [On approval of the Concept of the state system of career guidance of the population. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 17, 2008 № 842, as of March 12, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF#Text>

3. Sopov V., & Karpushyna L. (n. d.). *Morfolohichnyi test zhyttievyykh tsinnostei [Morphological test of life values]*. Retrieved from <https://studfile.net/preview/4542922/>

4. Dorotiuk, V. I., Pidliachyi, M. I., Levchenko, F. G., Rohoza, V. V., Vaskivskyi, M. V., & Dorotyuk, O. G. (2015). *Sotsialno-profesiina orientatsiia uchniv v umovah profilnoho navchannia [Social and career guidance of students in the context of specialized training]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

5. Shvets, N. G., & Tretyakova, T. D. (Comp.). (2010). *Teoriia i praktyka profesiinoi orientatsii [Theory and practice of career guidance]*. Kyiv: DP "Vydavnychi dim "Personal" [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do Kontseptsii derzhavnoi sistemy profesiinoi orientatsii naseleennia. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.08.2017 r. № 561 [On modification of the Concept of the state system of career guidance of the population. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 9, 2017 No. 561]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Ofitsiinyi vebsait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

8. Cherusheva, H. B., & Parkhomenko, V. V. (2019). Ekonomiko-statystychnyi ta sotsialno-psykholohichnyi analiz osvitnikh mihratsiinykh protsesiv [An Econometric and Socio-Psychological Analysis of the Education Migration Processes]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 61–72 [in Ukrainian].

9. Grinshpun, S. S. (2004). Opyt sozdaniia gosudarstvennoi sluzhby proforientatsii vo Frantsii Experience of creating a civil service of career guidance in France]. *Pedagogika – Pedagogy*, 7, 85–91 [in Russian].

H. B. Cherusheva,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Head of Department,

E-mail: gb0508@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-0913>;

A. V. Syniakov,

Senior Lecturer of Management Department,

Deputy Head of Department,

E-mail: andrii.syniakov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5870-5001>;

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Vital Problems of the Career Guidance Work in Higher Education Establishments: The Socio-Economic Context

The latest years are marked by the considerably aggravated demographic situation in Ukraine, which enhanced the competition among higher education establishments (HEEs) on the education services market and intensified the vocational guidance work in HEEs among student youth. The vocational guidance work, gaining special significance as early as in times of Ukraine's transition to the market economy, still remains an important element of the government policy. It helps identify and purposefully develop talents and inclinations of a person, his/her professional and cognitive interests regarding the choice of future specialty, effectively increase his/her social and professional mobility and form his/her needs and willingness to labor activities.

The authors justify the need for essential change in the higher education system of Ukraine. The social background for the professional choice, the dynamics of value orientations and values of student youth, specifics of the vocational guidance work in HEEs are studied by case of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit (NASAA). Details of the system for vocational guidance work in NASAA are given, with formulating its core objectives and outlining the phases and areas of implementation. Results of a survey lead the authors to the conclusion about a gap between the needs of the labor market in highly skilled specialists, on the one hand, and the professional orientations and choices of student youth, on the other, resulting in a higher probability of casual entrances of applicants to HEEs. This gives birth to moral and psychological collisions of the personal nature, with the subsequent dissatisfaction with the chosen profession, staff turnover and migration of young specialists across economic sectors. It is revealed that full-fledged and comprehensive information and education efforts and qualified vocational guidance services on professional choice rendered to student youth can be most effective given the concerted actions of HEEs, schools and other social institutes.

The authors' studies allow them to identify problematic points in the vocational guidance work and outline the main areas of further improvements in the vocational guidance.

Key words: *vocational guidance, professional advice, professional adaptation, professional choice, higher education establishments.*

Бібліографічний опис для цитування:

Черушева Г. Б., Синяков А. В. Актуальні проблеми профорієнтаційної роботи закладів вищої освіти: соціально-економічний контекст. *Статистика України*. 2020. № 2–3. С. 107–116. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.12.

Bibliographic description for quoting:

Cherusheva, H. B., & Syniakov, A. V. (2020). Aktualni problemy proforiientatsiinoi roboty zakladiv vyshchoi osvity: sotsialno-ekonomichniyi kontekst [Vital Problems of the Career Guidance Work in Higher Education Establishments: The Socio-Economic Context]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2–3, 107–116. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.12 [in Ukrainian].